

בירור יסודי בכלל הארבעה עשר מן הח"י כללים

כבר ידוע בין אנ"ש העוסקים בתורת רבינו ז"ל בעיון, אשר עיקר עסק העיון בספרי רבינו הוא דוקא ע"פ ח"י כללים מוכרחים, אשר דלה ר' אברהם ז"ל בן ר' נחמן מטולטשין ז"ל, מתוך כתבי רבינו ומוהרנ"ת, וכמובא בהקדמה לספרו הנורא ביאור הליקוטים. ואין כאן המקום להאריך בזה, מדוע הם כללים מוכרחים בודאי, ויוצאים מרבינו בעצמו, היינו שהודיע לנו שכך דיקא רוצה שנעסוק ונלמד את תורתו הקדושה, רק כל דברינו כעת הם להאיר בזה עוד עניין נצרך ויסודי מאד המתברר בהם, אשר כמעט ולא מדובר ממנו. יהי רצון שעל ידי זה ייפתחו הלבבות לעסוק בתורת רבינו הקדוש כראוי.

הכלל הארבעה עשר

וכך לשון הביאור הליקוטים:

כלל ארבעה עשר: בדבר הטבע וכלליות הבריאה שבשם אלקים וענין השכינה, עם היות שהבורא בעצמו יתברך הבדיל בין קודש לקודש, ומכל שכן בין קודש לחול, להיותה נחשבת כזולתו, אבל מחשבת האדם המבדילה ומפרידה בפירוד ממש, הוא כמחשבה לאמצעי ועבודה זרה חס ושלום. כי החכם ומבין מדעתו בידיעה דלא נדע ונתפס כלל, התחשבותה כזולתו ואמצעי כביכול נכנס ויוצא בשלומה ויחודה להבורא בעצמו יתברך. אשר באמת האמיתי, אין עוד מלבדו וזולתו כח וממש בהטבע ושר העולם מט"ט שבשכינה הנ"ל, עד אשר יזכה ויתעלה לרוח הקודש [כעין נבואה בדורות הקודמים] משני הכרובים שבקודש הקדשים, ולא יראה ולא יחזה בזה לתמונה ממש חס ושלום, ודו"ק כי קצרתי ודלגתי בענינים דקים ורוחניים כאלה. [כלל הארבעה עשר: בשם השכינה, אשר מבואר מדברי המקובלים, שהיא המשכת אלקותו יתברך לכלליות הבריאה, ולהיותה נחשבת בזה כביכול כעין זולתו. ובאמת לא נחשבת לזולתו חס ושלום. כי מחשבת האדם המבדילה ומפרידה בפירוד ממש, הוא כמחשבה לאמצעי ועבודה זרה חס ושלום. ולא כן בלב החכמים ומבינים מדעתם [בידיעה דלא נדע ונתפס בדעת העבים והמגושמים כמונו], כי להם תהיה התחשבותה כזולתו ואמצעי כביכול בתכלית אחדותו בעצמו יתברך. אשר באמת האמיתי אין עוד מלבדו וזולתו:]

וביאור דבריו בקצרה, שעלינו להיות זהירים בלימוד תורת רבינו הקדוש, שכן לעתים יכולים לטעות ולייחס כח מסויים לאיזה עניין מן התורה, כגון בתורה לד', שמדבר מעניין הצדיק שיש לו ממשלה, וכמו שמביא מאמר חז"ל: מי מושל בי – צדיק וכו', אע"פ כן בודאי גם זה הכח נמשך לו מהש"י בעצמו. וכן בתורה יז' "כי יראה ואהבה אי אפשר לקבל, כי אם על-ידי צדיקי הדור, כי הצדיק הדור הוא המגלה היראה והאהבה", חלילה לנו מלייחס בזה איזה כח נפרד לצדיק, היינו שנפרד בזה מהשם יתברך ח"ו, כי בודאי כל כחו לזה הוא רק מאת ה' יתברך, וזה מובן. ועוד גם צריך לזכור שכל מה שמדבר מעניינים של הגשמה כביכול, כמו בתורה כ' שמביא לשון הספרא דצניעותא מעניין תיקון הזקן והשערות וכו', ח"ו לייחס דמות הגוף אל ה' יתברך כי הכל הוא רק לשבר את האוזן כי דוע וכמובא בספרי אמת. כי באמת אין עוד מלבדו כלל. וכן בתורה ב' שמדבר מעניין "גבה אתהפך – הינו שיתהפך מדת הדין למדת הרחמים", חלילה לומר שזהו ממש בחינת גב וכו' כי הכל הוא רק כדי לצמצם האור בכלים שלנו שנוכל להבין השגות אלוקות. כי "השגות אלקות, אי אפשר להשיג, כי אם על-ידי צמצומים רבים; מעלה לעלול, משכל עליון לשכל תחתון" וכו' (תורה ל' חלק ראשון). ואומר ר' אברהם, שעניין זה חמור ביותר, שכן "מחשבת האדם המבדילה ומפרידה בפירוד ממש, הוא כמחשבה לאמצעי ועבודה זרה חס ושלום", כי

מחשיב את הדבר ההוא ליש וכאילו הוא בעצמו הפועל פעולות כרצונו וכדומה, וכאילו אין שם אלקות, ונמצא שכופר באמונת ה' יתברך הממלא כל עלמין, וממילא נחשב כעובד עבודה זרה, ודי למבין.

אבל עוד רובד נוסף יש בזה. כי כנודע כל התורות של רבינו ז"ל בנויות כבניין ואריגה ממש, אשר זה העניין מוביל לעניין אחר, וכן זה מוביל לזה וכו', שזהו מסילת המאמר שהיא בעצם השלבים לקיום פשט דברי רבינו הנאמרים שם באותה התורה. ולדוג' בתורה קטז', מובא שכאשר האדם נותן צדקה, על ידי זה ניצול מעבירות. כלומר שבאופן הכי פשוט (וכמובן עוד לא בעומק) זוהי המסילה בפשיטות⁸, שכשמגיע לאיזה ניסיון < יתן צדקה > ינצל מן העבירה. וכאן נכנס עניין הכלל הארבעה עשר, שצריך לשים לב לזה, שכל שלב במסילה, אף על פי שהוא מוכרח עבור השלב הבא, כגון כאן, שאם לא יתן צדקה לא ינצל מן העבירה כביכול, מכל מקום אסור לתת לאותו העניין ישות וכח בפני עצמו, כלומר שיש בכח הצדקה להצילו מן העבירה, כי גם זה בחי' עבודה זרה ממש, כי אין שום כח מבלעדי ה' יתברך, וכל מה שמובא בדברי רבינו בעניין דבר הנותן כח בדבר אחר וכדומה, זהו רק בשם המושאל כמובן, כי רק ה' יתברך הוא בעל הכחות כולם, וכל העניינים המובאים במסילה הם רק כלים להשגה המיועדת.

היינו שעל ידי הצדקה יוכל להאיר בו אור ה' יתברך באופן מסוים, שבזה האופן דיקא ינצל מן העבירה הנ"ל, אבל לא שהצדקה בעצמה מוכרחת שתציל אותו מן העבירה כנ"ל. כי זהו בחי' תיקון המשפט המובא בתורה ב', שמצד אחד צריכים אנו להאמין שהתפילה שלנו פועלת ממש, ומצד שני עלינו לדעת שהכל זהו רק בחסד ה' יתברך, ואם רוצה נותן, ואם לאו – לאו. כי כל שלבי המסילה שבכל תורה ותורה הם רק כלים כדי לקבל בהם הכח מאת ה' יתברך שיפעלו את פעולתם כמצופה, והכל תלוי בו יתברך.

ובזה יובן עניין חשוב ויסודי מאד וחיוזוק גדול המובא בליקוטי הלכות חלק יורה דעה, הלכות בהמה וחיה טהורה הלכה ד' אות מט', וזה לשונו:

...וְכָל מִי שֶׁעוֹשֶׂה הָאָדָם שׁוֹם דְּבָר טוֹב אֵינוֹ נֶאֱבָד לְעוֹלָם. וּבִדְבָר הַדְּבָר טוֹב עוֹשֶׂה פְּעֻלָּתוֹ בְּשִׁלְמוֹת, אִם-עַל-פִּי שְׂרָאָה שְׂאֵחַר כֶּךָ לֹא עָלְתָה לוֹ יָפֶה, זֶה אֵי אֶפְשָׁר לְהַכִּין. וְכֵמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל לְעִנִּין שְׁלֹמֹה הִקָּן (קדוּשִׁין לט:): 'הָרִי שֶׁאָמַר לוֹ אֲבִיו וְכוּ', הִכָּן אֲרִיכוֹת יָמָיו שֶׁל זֶה וְכוּ? וְאָמְרוּ שֶׁם שֶׁמַּעֲשֶׂה כְּזֶה רָאָה אַחֵר וְעַל-יָדֵי-זֶה קִצֵּץ בְּנִטְיָעוֹת, אֲבָל בְּאֵמֶת פָּרְשׁוֹ שֶׁם רַבּוֹתֵינוּ ז"ל, שֶׁעָקַר הָאֲרִיכוֹת יָמִים וְהַטּוֹב הוּא לְעוֹלָם שֶׁבָּלוֹ אֶרֶץ וְכָלוֹ טוֹב. וְכֵן יֵשׁ בְּפֶה מִצְוֹת וְהַנְּהֻגוֹת טוֹבוֹת שֶׁמִּפְּרֵשׁ בַּתּוֹרָה וּבְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל, שֶׁעַל יָדָן זֹכִינ׳ לְהַנְצִיל מִחֻטָּאִים וּלְהַתְקַרֵּב אֵלָיו יִתְבָּרַךְ. כֵּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּמִצְוֹת צִיצִית (בְּמִדְבָּר טו, מ): "לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתַי". וְכֵן בְּתַפְלִין (שְׁמוֹת יג, ט): "לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיד". וְאִם בֵּן אִם אַחֵר לֹבֵשׁ צִיצִית וְאִם-עַל-פִּי-בֶן מִתְנַבֵּר עָלָיו הַפֶּעַל דְּבָר וּמִחֻטָּאִים חֵם וְשִׁלּוֹם אוֹ שְׁלֹבֶשׁ גַּם תַּפְלִין וְאִם-עַל-פִּי-בֶן חִיצֵר הָרַע מִתְנַבֵּר עָלָיו חֵם וְשִׁלּוֹם, אִם בֵּן חֵם וְשִׁלּוֹם יִפְרַק עַל וְלֹא יָקִים גַּם מִצְוֹת צִיצִית וְתַפְלִין חֵם וְשִׁלּוֹם? אִם בֵּן חֵם וְשִׁלּוֹם יִמִּיר דָּתוֹ לְגִמְרֵי כֵמוֹ שֶׁבְּאֵמֶת כָּל הַפּוֹרְקִים עַל וְכָל הַפּוֹרְקִים רַחֲמָנָא לְצִלָּן בָּאוּ לָזֶה רַק מִחֻמַּת נְפִילוֹת בְּאֵלֶּה, בְּיָדוּעַ מַעֲשִׂיּוֹת בְּאֵלֶּה הִרְבֵּת. אֲבָל בְּאֵמֶת אֵין אֲנִי מְבִינִים דְּרָכֵי ה' וּבִדְבָרֵי הַתּוֹרָה וּבְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל אֵמֶת וְצֶדֶק, רַק שֵׁשׁ בְּפֶה דְּבָרִים שְׂאִי אֶפְשָׁר לָנוּ לְחַבֵּנֵם. כִּי בִּדְבָרֵי מִצְוֹת צִיצִית יֵשׁ לָהּ כֹּחַ גָּדוֹל לְהַצִּיל אֶת הָאָדָם מִהַיֹּצֵר הָרַע. וְכֵמוֹכָא בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (מְנַחֲוֹת מו, ד): 'מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה זֹהִיר בְּמִצְוֹת צִיצִית וְכוּ', בָּאוּ אֶרְבַּע צִיצִיּוֹתָיו וְטָפְחוּ

⁸ ולתועלת הלימוד נראה כאן בקצרה ממש את מסילת העומק: הנה המעיין היטב שם בתורה יראה שיש בדבריו קושי מובנה, הרי כיוון שאסור לרחם על מי שאין בו דעה, אם כן איך ייתכן שיתחיל את התהליך מלכתחילה, היינו כי איך ידע למי לתת צדקה? ושואל הוא מי שאין בו דעה? ובאמת התשובה לענ"ד, היא שצריכים תחילה לתת לו דעה, כי (ע"פ כללים א', ז') "כִּיֹּן שְׁמֹרְחָמִין עָלָיו, בְּהִכָּרַח נִוְתָּנִין לוֹ דַּעַת", ואז יהיה אפשר גם לתת לו צדקה ולרחם עליו כנ"ל, מאחר וכעת יש לו דעה. ואל תקשה שאם כן מעיקרא היה להנותן, דעה, ואם כן למה שיפול בעבירות ממילא. אלא מוכרח לומר שניצול "מִלְּבֹא לִידֵי עֲבָרָה", היינו שאחרי זה, כשתסתלק דעתו אחר כך ותכנס בו רוח שטות, אז יזכה שגם לו יתנו תחילה דעה, ובזה ינצל מן העבירה, ודו"ק היטב.

לו על פניו וכו', אבל אף-על-פי-כן לא כל בני אדם שווין, ויש אחד שנמשך אחר היצר הרע כל כך, עד שאפילו אם לובש ציצית קשה לו לעמוד נגד היצר הרע, ואף-על-פי-כן צריך לזהר לקבל ציצית, אדרבא, צריך לזהר יותר ויותר. ואם רואה שאין הציצית מועילים לו להצילו מעברות, על כל פנים טוב לפניו שעל כל פנים ישאר לו זכות מצות ציצית ולא יאבד לגמרי. וכו' כי יש בענין זה כמה בחינות עד אין קץ שנעלמו מבני אדם והכל בשביל הבחירה. כי עקר הבחירה הוא על-ידי החלטה דיקא שנתעלמו ענינים כאלה מבני אדם, שאי אפשר להבינם. והכל בשביל הבחירה כנ"ל, כמו שכתוב (קהלת ג, יא): "גם את העלם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף", שפרשו לשון העלמה, כמו שפרש רש"י שם. ועל-כן כל אדם איך שהוא, יהיה איך שיהיה, הוא מחויב לעשות את שלו כל ימי חייו. ואם אף-על-פי-כן אינו זוכה חס ושלום לקדשה וטהרה וכו', אף-על-פי-כן הטוב אינו נאבד כלל, כי 'לית רעותא טבא דאתאביד' (זהר תרומה קנ:), כי מי יודע מה נעשה מהטוב שלו, אולי ה' יתברך השתמש בו לצורך גבוה ועליון יותר מהענין שהוא היה רוצה. כגון מי שרואה באיזה ספר שמצוה זו מסגלת לזכות לענין זה, ועל-ידי זה התעורר לקיים מצוה זאת, ואחר שקיים מצוה זאת אף-על-פי-כן לא זכה לזה הענין, אין לו לפל בדעתו כלל, כי מי יודע דרכי ה' אולי ה' יתברך העלה מצוה שלו לצורך תקון גבוה יותר, כי מאוד עמוק מחשבותיו, ואסור להרהר אחר ה' יתברך ואחר דברי רבותינו ז"ל כלל, כי כל דבריהם אמת וצדק, רק שיש כמה דברים שאין אנו מבינים אותם, כי נמשכין ממבוכות הנ"ל שאי אפשר להבינם, שמשם עקר כח הבחירה כנ"ל.

נמצא מבואר מדבריו הקדושים עניין חשוב ונצרך מאד, בפרט בדורינו הקשה הזה, שנתמעטו בו הלבבות כל כך, שגם כאשר רואה האדם שמקיים את דברי רבינו ז"ל, וע"פ המסילה וכל שכן ע"פ מסילת העומק, ו"הולך" עם התורה, ובכל זאת לא זוכה להגיע לדברים הנאמרים שם באותה התורה, אסור לו ליפול מזה, כי באמת יש על כך העלמה מכוונת מאת ה' יתברך, בשביל הבחירה כנ"ל.

וע"פ דברינו לעיל בענין הכלל הארבעה עשר זה יובן היטב, כי עיקר בחירת האדם היא בענין האמונה, וכמובא בליקוטי הלכות (הלכות חזקת מטלטלין הלכה ה'): "כי עקר הבחירה תלויה בזה, מה שאין רואין ההשגחה באתגליא ויכול הטועה לטעות שיש טבע חס ושלום, אבל אנו בני ישראל קדשנו במצותיו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת על ידי משה רבינו עליו השלום, ועל ידי צדיקיו האמתיים שפרשו לנו התורה כפי קבלתנו מחכמי המשנה והתלמוד, לידע ולהאמין שהכל בהשגחה פרטית, והקדוש ברוך הוא ברא את העולם ומנהיגו בכל עת בחכמה נפלאה בהשגחה פרטית" וכו', ועל כן גם כאן, צריך לדעת ולהאמין שבדאי כל מה שמקיים בסדר המסילה זהו רק להכין כלים נפלאים לקבל בהם את אור ה' יתברך, והכל תלוי בחסדו הגדול, כי שום דבר אין לו כח לפעול בפני עצמו ואינו מחויב המציאות כלל, רק ה' יתברך הוא מחויב המציאות, ועל כן אין ליפול מזה כלל כשרואה שאינו מצליח, כי זהו רק מחמת הנ"ל שרוצים לראות שמאמין בה' יתברך ובמשה עבדו אע"פ כן.

ובתורה נב' בחלק א' (הניעור בלילה), כך אומר רבינו ז"ל:

כי יש אפיקורסים שאומרים, שהעולם הוא מחויב המציאות, ולפי דעתם הרעה המשבשת, נדמה להם, שיש עליזה ראיות ומופתים, חס ושלום, ממנהג העולם. אבל באמת הכל יפצה פיהם, כי באמת העולם ומלואו הוא אפשרי המציאות, כי רק השם יתברך לבד הוא מחויב המציאות, אבל כל העולמות עם כל אשר בהם הם אפשרי המציאות, כי הוא יתברך בראם יש מאין, וביכלתו וכו' ואפשרותו יתברך היה לבראם או שלא לבראם, עליכן בודאי כל העולם ומלואו הוא אפשרי המציאות. וכו' אבל באמת רק השם יתברך לבד הוא מחויב המציאות, אבל כל הדברים הם אפשרי המציאות כנ"ל: ועקר הכונה שברא כל העולם בשביל ישראל היה כדי שישראל יעשו רצונו, ושיחזרו וידבקו בשרשן, דהינו שיחזרו ויכללו בו יתברך, שהוא מחויב המציאות, ובשביל זה נברא הכל. נמצא כל מה שישראל עושין רצונו של מקום,

ונכללין בשרשם, שהוא מחויב המציאות, עלידייזה נכלל כל העולם שנברא בשבילם בחיוב המציאות, כי עקר התכלית שנברא העולם הוא בשביל זה, ורק בשביל זה מחויב השם יתברך כביכול, לברא ולקיים כל העולמות בשביל ישראל כנ"ל, כדי שיעשו רצונו כנ"ל, ועליכן אז דיקא כשעושיין רצונו, נכלל העולם בבחינת מחויב המציאות כנ"ל. כי כל מה שעושיין רצונו יותר, הם נכללין ביותר עם כל העולמות התלויים בהם בחיוב המציאות, כי עלידיי שעושיין רצונו יתברך, הם חוזרין ונכללין בו יתברך, שהוא מחויב המציאות, ואז נכללין עמהם כל העולמות התלויים בנפשם בחיוב המציאות כנ"ל. אך לזכות לזה להכלל בשרשו, רחינו לחזר ולהכלל באחדות השם יתברך, שהוא מחויב המציאות, זה אי אפשר לזכות, כיאם עלידיי בטול, שיבטל עצמו לגמרי, עד שיחיה נכלל באחדותו יתברך. ואי אפשר לבוא לידי בטול, כיאם עלידיי התבודדות.

נמצא שאף על פי שאמרנו ששום שלב משלבי המסילה איננו מחויב המציאות, היינו שהוא רק כלי לקבל בו חסד ה' יתברך, ואין לצפות לזה כלל שבהכרח יפעל בזה מה שרוצה, מכל מקום על ידי ההתבודדות, שהיא העצה העיקרית בכל תורות רבינו ז"ל כידוע, על ידי זה נכללים בחיוב המציאות, והיינו שאז בודאי גם כל מעשיו שהולך על פי איזה תורה נכללים במחויב המציאות וחייבים שיפעלו בו את פעולתם. כי צריך לעשות מהתורות תפילות, ועל ידי זה יזכה להמשיך רחמי ה' יתברך עליו ויאיר לו בכלים אשר הכין בעבודתו וכו"ל.

אבל גם בזה בעצמו צריך שוב לזכור את הכלל הארבעה עשר, כי שוב גם כאן, התפילה בעצמה איננה כח בפני עצמה, רק הכל הוא מחסד ה' יתברך, וממש כמובא בתורה ב' כנ"ל, "כי אסור לאדם לעמד עצמו על שום דבר, הינו שאסור להתעקש בתפלתו שהקדוש ברוך הוא יעשה לו דוקא את בקשתו, כי זה הוא כמו לוקח דבר בחזקה, בגזלה; רק צריך להתפלל ולהתחנן לפני השם יתברך ברחמים ותחנונים, אם יתן השם יתברך - יתן, ואם לאו - לאו" (תורה קצו), ועל כן אפילו כשמתפלל ועושה מן התורה תפילה, חייב לזכור זאת היטב, כי אחרת הוא כאילו עובד עבודה זרה ח"ו, וזוהי התבודדות שאינה כראוי שעל ידה מגיע לידי כעס (כמובא בספר המידות התבודדות אות ב'), שזהו בחי' ע"ז כידוע. ומכל מקום בודאי שהתפילה מועילה יותר שיזכה לאותו הדבר, כי התפילה על פי רוב היא בבחי' הנ"ל של רחמים ותחנונים וממילא מכיר שזהו חסד ה' יתברך, ומכאן חיזוק גדול להרבות בתפילות ותחנונים לה' יתברך.

ובזה מבורר היטב הכלל הארבעה עשר לעובדא ולמעשה בשעת העיון וההליכה עם תורות רבינו ז"ל.